

JOSEF ŠUSTA A KAREL STLOUKAL UČITEL A ŽÁK – VZOR A POKRAČOVATEL?

Jiří Lach

I.

Vztah Josefa Šusty (1874–1945) a Karla Stloukala (1887–1957) je stýkáním dvou významných dějepisců první poloviny 20. století. Mapování jejich vzájemného setkávání neodkrývá jen část oficiální tváře české historiografie tohoto období, ale i soukromé názory dvou učenců na aktuální problémy vědecké, politické, společenské i osobní povahy. Co měli společného Šusta, treboňský rodák, synek správce schwarzenberského panství a kosmopolita, a Stloukal, pocházející z chudé rodiny na druhé straně země, z baťovskysky se rozvíjejícího Zlína?

Pochopitelně to byla v první řadě láska k historii. Josef Šusta popsal kořeny celoživotního sepětí se svým vědním oborem nejpřesvědčivěji ve svých pamětech,¹ na jejichž vydání měl velký podíl právě Stloukal. V těžkých letech protektorátu Šusta promyšleně rekonstruoval v klidu své hanspaulské vily² či na zámku akademie v Lužanech u Plzně, kde se skrýval před nepříjemnými povinnostmi prezidenta České akademie věd a umění, vliv svých učitelů na formování své odborné i lidské fyziognomie. Dostávají se nám tak do rukou portréty pedagogů pražských, jako např. Jaroslava Golla a Antonína Rezka, ale i vídeňských Theodora von Sickela, Franze Wickhoffa aj.

Výraznou roli učitelů pocítoval a celý život se k ní vyjadřoval i Karel Stloukal. První soudy se objevují v jeho denících, k jejichž sepisování jej nutkalo publikování deníků Ladislava K. Hofmana, stejně jako vnitřní touha.³ Z mladicky radikálních Stloukalových soudů vychází Šusta nejlépe. Dne 19. března 1911 si posluchač vídeňského Institutu pro rakouský dějezpýt sám pro sebe ujasňuje vliv čerstvého profesora vše-

1. ŠUSTA, Josef: *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím. Vzpomínky II.* Praha 1963.

2. Archiv Národního muzea v Praze (dále jen ANM), fond Josef Hobzek, kart. 18, inv. č. 565/6b, dopis z 2. února 1940 (opisy dopisů Josefa Šusty bratru Václavu Šustovi). „Milý Vášo! Velmi děkuji za Tvé pozvání a víc jistě dobře, jak rád k Vám zajíždím. Zatím však jest mi klid Hanspaulky, kde mám svěží vzduch jako na venkově a veškeré pohodlí, nejlepším útlukem a vůči vlnobití nevitáných úkolů se bráním statečně i vypnutím telefonu ...“.

3. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 26, inv. č. 1330, deníkové záznamy 1908–09, 1. únor 1908. Výňatky z Hofmanových deníků vydali mu nejbližší stojící přátelé Julius Glücklich, Kamil Krofta a Viktor Dyk. V předmluvě se s nadějným žákem rozloučil i Jaroslav Goll: *L. K. Hofmana sebrané spisy I.–II.* Praha 1904–5.

obecných dějin Josefa Šusty:⁴ „Při čtení Šustova Pia IV.⁵ uvědomil jsem si poprvé, že jsem a jak velice jsem žákem Šustovým. V chápání celé situace historické, v potřebě ujasnit si kulturní podklad líčených dějů a zdůrazňovati toho ujasnění v líčení, v silné snaze po uměleckém podání, v chápání vědecké práce, v koncepci práce, v chápání osobnosti, v nutnosti přiblížit si ji až na malé všední zvyky její a opět to vše dát znáti ve své práci ... A druhou radost mám, že jsem si tento vliv Šustův uvědomil tak brzy, neboť tím již jsem se vyhnul nebezpečí, aby se stal přílišným, škodlivým. A třetí radost, že je to právě Šusta, kterého jsem vzal za duševního otce v historii (ostatně tato radost je instinktivní a dostavila by se i kdybych si vyvolil takového Bidla např.), jehož považuji za nejlepšího českého historika přítomnosti, za dovršení a částečně i překonání Golla.“⁶ Pro Stloukalovu generaci tehdy Goll skutečně představoval již dohasínající mýtus: „Goll je příliš analytikem a i pedantem ve svém smyslu, pedantem vlastní osobnosti, (která je sice veliká, ale přece ne dosti veliká), jejíž kult u něho příliš vystupuje zvláště ve stáří. Víím ovšem, že jsem prostřednictvím Šustovým i dědicem Gollova ducha a víím, že jsem i přímo žákem Gollovým. Ale tento přímý vliv je jen vedlejší, jsme více žáky Šustovými a Pekařovými ...“⁷ Jaroslav Goll opravdu patřil starému řádu a identifikoval se s konzervativními hodnotami aristokracie,⁸ což budoucímu přispěvateli demokraticky laděných Národních listů nemohlo imponovat.⁹ Ani Josef Pekař, po Maxu Dvořákovi Šustovi nejbližší kolega a přítel, nebyl mladému Stloukalovi autoritou: „A Pekařův vliv? Často mě nudil tento geniální lenoch, ale málo mi předal ze svého kulturního dědictví.“¹⁰

Karel Stloukal se však postupem doby stával umírněnějším. Vedle Šustova přispěvku ke svému vědeckému růstu, který různou formou připomínal celý život, přistupoval

-
4. Šusta byl jmenován mimořádným profesorem všeobecných dějin roku 1905, řádným roku 1910. Pro rekonstrukci Šustova akademického růstu je důležitý Hobzkův opis jeho osobního spisu na Karlově univerzitě (ANM, fond Josef Hobzek, kart. 18, inv. č. 565/1), a to vzhledem k tomu, že originál z Archivu Univerzity Karlovy je ztracen. Těžkosti spojené s Šustovou, ale i Bidlovou profesurou dokreslují také dopisy Jaroslava Golla Šustovi (Státní ústřední archiv, fond Josef Šusta, kart. 4, inv. č. 16, písm. G); *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*. Praha 1941 a DVORÁK, Max: *Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi*. Praha 1943.
 5. ŠUSTA, Josef: *Pius IV. před pontifikátem a na počátku pontifikátu*. Praha 1900. Jednalo se o knižní vydání Šustovy habilitační práce.
 6. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 26, inv. č. 1334, deníkové záznamy 1911.
 7. Tamtéž.
 8. MAREK, Jaroslav: *Jaroslav Goll*. Praha 1991, s. 270–271.
 9. Stloukal v Národních Listech pravidelně připomínal Šustova jubilea, jako např.: Na okraji díla Šustova. Národní Listy, 1934, č. 48, 18. 2. Šusta, který se celý život snažil vybědnout ze jha devotního oslavování, na přelomu dvacátých a třicátých let vtěleného do jubilejních sborníků (Bidlův, Friedrichův, Pekařův), se tentokrát neubráníl aspoň osobnímu poděkování za slova úcty. Ovšem i tehdy projevil všudypřítomnou sebekritiku. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 18, inv. č. 971, dopis Josefa Šusty z 26. února 1934: „Není asi třeba, abych Vás ujišťoval, jak velmi mne těšila vzácná slova, která jste mi napsal k šedesátce a krásnou úvahu, kterou jste mému dílu věnoval v Národních listech. Znáám ovšem lépe než kdo jiný jeho kusost a poněkud náhodný ráz; když hledím na těch čtyřicet let strávených v badatelské šachtě, změnil bych rád mnohé. Nezbyvá však než dále robotiti a tu jsou vlídné projevy ozvučného pochopení jako vaše slova, mnohou posilou ...“
 10. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 26, inv. č. 1334, deníkové záznamy 1911, 19. března 1911.

vládněji i ke Gollovi. Uvědomoval si, že Šustova proslulost je také produktem Gollova mistrného učitelství a jubilujícímu Šustovi napsal: „Po celou dlouhou dobu vzhlížím k Vám jako k velkému vzoru a nemám vřelejšího přání než abych pochodeň, kterou Jste převzal z vzácných rukou Gollových a rozsvítil v jasnější plamen, dovedl po Vás nésti důstojně dál.“¹¹ Těmto slovíím, napsaným v tísnivé klauzúře pátého roku války, předcházela dlouhá cesta.

II. Po vzoru a pod ochranou

Podobností mezi oběma historiky bylo hned od počátku celá řada. Oba dva přišli na rozdělenou univerzitu z periferie a se zkrslenými představami o svém oboru. Stloukal, stejně jako Šusta, sledoval vědecký imperativ tehdejší doby a snažil se obohatit svá pražská studia pobytu v cizině. Po třech semestrech zamířil dřívější absolvent českého státního gymnázia v Kroměříži do Vídně, kde s přestávkami strávil tři roky.¹²

V Praze byli hlavními nositeli Stloukalova vzdělávání Šusta, Pekař a Bidlo, kteří patřili do skupiny označované jako starší generace Gollovy školy. Takovéto členění je do jisté míry schematické. Profesor Josef Polišenský navíc opakovaně připomíná problematičnost celého termínu „Gollova škola“.¹³ Rozpaky nad podobnou klasifikací projevovali ovšem již samotní aktéři členění.¹⁴ Kvalitu svých pražských učitelů pak mohl Stloukal porovnávat s Vídní.¹⁵ Nebylo vůbec snadné stát se řádným členem Institutu pro rakouský dějezpýt. Kromě osobních dispozic potřeboval každý adept i mocného přímluce a Stloukal se obrací na profesora Šustu, úspěšného absolventa vídeňské školy.¹⁶

Institut pro rakouský dějezpýt byl za Šustova pobytu velmi váženou institucí.¹⁷ Bylo ambicí každého mladého českého historika stát se řádným členem a projít tak drilem

11. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, Stloukalův dopis z 18. 2. 1944.

12. Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), fond Filozofická fakulta, kart. 58, inv. č. 672, osobní spis prof. Karla Stloukala. Stloukal studoval postupně na FF UK (1906–1907, zimní semestr 1907–1908 a 1909–1910), na Filozofické fakultě Vídeňské univerzity (letní semestr 1907–1908 a 1910–1911). Již jako doktor filozofie (promován 1. července 1911) strávil dva roky (1911–1913) na vídeňském Institut für Österreichische Geschichtsforschung, kde složil státní zkoušku 8. července 1913.

13. Rozhovor s prof. PhDr. Josefem Polišenským, DrSc., 9. listopadu 1996. Archiv autora.

14. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K, dopis z 18. února 1934. V blahopřejném dopise k Šustově šedesátce Kamil Krofta mimo jiné napsal: „... v jednom z dnešních oslavných článků jsem se dočetl, že uzavíráte starší skupinu Gollových žáků. Tím se bezděky já ocitám – vedle Glücklicha – v čele „mladší“ skupiny žáků Gollových, ačkoli se mi do šedesátky nedostává skoro již jen dvou let. To by mi skoro dávalo právo, abych Vám k zítřejším šedesátinám gratuloval jménem této mladší skupiny, ale vzdávaje se toho práva, přicházím Vám vyslovit jenom za sebe neupřímnější přání všeho dobrého k významnému mezníku Vašeho života.“

15. Vynikajícím pramenem jsou zde opět Stloukalovy deníkové záznamy a dopisy Josefu Šustovi.

16. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, Stloukalův dopis Šustovi z 1. října 1910.

17. ŠUSTA, Josef: *Mladá léta učňovská a vandrovní*, s. 100. „Ústav pro rakouský dějezpýt byl dílo silného muže. Theodor von Sichel, Průšák drsné výkonnosti, ale prošlý francouzskou školou ‚Ecole des chartes‘ za prvních let vlády Napoleona III., dal původně dosti skromnému institutu ryze rakouského zbarvení obecně německý význam vůdčí dílny v oboru pomocných věd, takže ústav v době mého příchodu se těšil opravdu světové vážnosti.“

listinné kritiky, kdy se historický text stává „z mrtvého staviva živoucím organismem“. Institut byl orientován především na středověké dějiny, a posluchači proto museli většinou zpracovávat seminární práce z tohoto období. Nejinak tomu bylo i za Stloukalova pobytu, na což si Šustovi stěžoval Gustav Skalský, jeho kolega.¹⁸

Stloukal ovšem nesdílel tón Šustových vzpomínek a byl k poměrům na institutu kritický. Zatímco ještě v březnu 1911 byl pln očekávání: „V institutě doufám projítí přísným kursem pedantického řemesla naší vědy ...“,¹⁹ v srpnu téhož roku nešetří kritikou: profesory považuje za suchary, obviňuje je z toho, že se nenaučili řemeslu s mistrovskou jistotou a nejvíce znechucen byl různými protekcemi.²⁰ V tom všem působil i nacionalismus,²¹ který se bolestně projevoval také v rámci institutu.²²

Stloukalovi však přeci jen bylo štěstí nakloněno a prameny nás opravňují k tvrzení, že z velké části byla štěstěna vtělena do Šustova protektorátu nad ním. Šusta příznivě přijal jeho disertaci, která opět díky jeho vlivu a korektorskému peru vyšla v roce 1912 pod názvem *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596–1607)*. Existenční potíže synka chudé zlínské rodiny bez otce pomohlo vyřešit mimořádné stipendium 800 korun, které spolu s drobným výdělkem z harrachovského archivu umožnilo Stloukalovi dvouleté vídeňské studium.²³ I v institutní písemné práci hodlal zůstat u doby Rudolfa II., zvláště u správních dějin, které jej lákaly nejvíce. Přes všemožnou podporu profesora Alfonse Dopsche nezměnil svůj kriticky laděný názor na místo svého působení. Vycházel z toho, že instituce upadají, jestliže nejsou vedeny vynikajícími lidmi. Od studií čekal jen „papírovou kvalifikaci“, kterou chtěl obohatit cestovatelskou zkušeností: „Potom bych rád se podíval někam za hranice, třebaže čas tam strávený bude krádeží na ‚kariéře‘. Předmětem mé touhy je ovšem v prvé řadě Řím a tu poprosím p. dvor. radu Golla, aby pamatoval na mne při udělení zemského stipendia českého pro násl. rok. Stejně prosím i Vás, vážený pane profesore, máte-li v té věci vliv. O tom, co budu dělat potom, je těžko kout plány bez protektorů.“²⁴

18. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, dopis Skalského Šustovi z 12. února 1912.

19. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 26, inv. č. 1334, deníkové záznamy 1911, zápis z 19. března 1911.

20. Tamtéž, 8. srpna 1911.

21. Postavení české menšiny ve Vídni v tomto období se nejnověji věnuje HAMANNOVÁ, Brigitte: *Hitlerova Vídeň*. Praha 1999, kapitola o Čechách.

22. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, dopis Šustovi ze 4. listopadu 1911. „... Přihlásilo se přes 20 mimořádných členů, takže nestačily pracovní stoly. A tu zase dostali přednost před námi Němci, lidé úplně noví, kteří v loni v kursu nebyli, kdežto právě jen my čtyři Češi dostali vždy dva jen jeden stůl, abychom se u něho střídali. Omluveno to dost jízlivě tím, že prý se budeme dva u jednoho stolu dobře snášet, když jsme konacionálové. S kolegy Němci až na nepatrné výjimky styku nemáme pro jejich odmítavé chování, náš český blok je zde osamocen. Nevím, pokud se Vám, vážený pane profesore, budou zdát poměry divnými, jistě se však od dob Mühlbacherových mnoho změnilo.“ Na Stloukalovo znechucení mohlo mít vliv i to, že nikdo z Čechů se z přípravy nedostal na post řádného člena. Podobně i Šusta začínal v přípravném kursu. K osobě Engelberta Mühlbachera opět ŠUSTA, Josef: *Mladá léta učňovská a vandrovní*, s. 101 an.

23. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, Stloukalův dopis z 6. prosince 1911. Jak drastická byla finanční situace v rodině, svědčuje Stloukal svému deníku ještě 20. září 1911. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 26, inv. č. 1334, deníkové záznamy 1911.

24. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, Stloukalův dopis ze 7. listopadu 1912.

III. Duch Říma a Itálie

Časté prosby o Šustovu pomoc pramenily ze Stloukalova přesvědčení, že vše záleží na vlivu a ochotě přímluvců. V případě zahraniční cesty hledal zvláště Šustovo pochoopení. I jej hnala „česká touha cestovatelská“ hlavně na jih, do Itálie, do Věčného města. Na mladého Karla Stloukala ještě nemohly působit líbezné zákruty Šustových vzpomínek, psaných až za války, ani román *Cizina*, který Šusta vydal v předvečer sarajevské tragédie, jehož kvality ocenil i nesmlouvavý F. X. Šalda.²⁵

O první Stloukalovu reflexi Šustova náhledu na Řím a Itálii se postarala polemika mimořádného profesora všeobecných dějin a tehdy i editora akt tridentského koncilu²⁶ s Josefem Vsatoplukem Macharem, kterou otiskl v roce 1908 v Dykově Lumíru.²⁷ Po prvním tříletém pobytu v Itálii a zvláště v Římě (1896–1899) a několika dalších zajížďkách, zasvěcených zmíněné edici pro vídeňskou akademii, musel třicetiletý Josef Šusta odmítnout Macharovo zatracování křesťanského a papežského Říma ve prospěch jeho antické velikosti. Kontrast jejich koncepcí po letech promýšlel Jaroslav Werstadt.²⁸ Stloukalova reakce na pravděpodobně nejostřeji vyhocenou stať, jakou kdy Šusta napsal, potvrzuje dvojí: Šustovo výrazné působení již na Stloukala – studenta a časný zájem o Itálii: „Zdá se, že překonávám realismus.“²⁹ Od boje Macharova se Šustou o ‚Řím‘ cítím nechuť k realismu, staré modly se kácejí i Masaryk už není svatým, zvláště když tak stranicky zasáhl do boje (v Čase 7./2. 08).“³⁰

Svůj první delší pobyt na Apeninském poloostrově si Stloukal odbyl v letech 1913–1914. Věnoval se studiu novověké látky, zejména nunciatur z let 1612–13, přičemž měl stále na paměti pokračování v Lichtenštejnovi, tentokrát pro období 1603–1606. Římský pobyt nevyužíval jen k badatelské činnosti a samostudiu. Jak si představoval svou budoucnost? Překonal velice brzy rozpor mezi velkým očekáváním od města na Tibeře a každodenní realitou. Věděl ovšem, že v Římě nezůstane natrvalo. Do Vídně, která se mu zprotivila za institutních studií, rozhodně nechtěl. Jeho snem byla Praha. V tomto místě opět vystupuje podobnost žáka s učitelem. Šusta si

25. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. Š, dopis F. X. Šaldy Josefu Šustovi ze 7. července 1914. „Děkuji Vám upřímně za Váš román, který jste mi poslal s krásným slovem doprovodným. Přečetl jsem jej s velkým zájmem; ukázal jste nám některé kvality, za něž nemusil by se stydět ani nejdokonalější profesionál ...“.

26. *Die römische Kurie und das Konzil von Trient unter Pius IV.* 4. sv. Wien 1904–1914.

27. Byla zařazena do souboru statí k Šustovým padesátinám pod stejným názvem *Macharův Řím*. In: ŠUSTA, Josef: *Z dob dávných a blízkých*. Praha 1924, s. 54–72.

28. Archiv Akademie věd ČR (dále jen AAVČR), fond Jaroslav Werstadt, Šustův trojí pohled na Řím, Přednáška v Historickém klubu dne 21. února 1963, s. 4. (Fond je v současné době zpracováván.) „... oba byli v podstatě duchy nenáboženskými světskými, moderními apostaty od zděděné víry církevní, oba přijímali nový svět, budovaný na základě svobodné tvorby duševní a kulturní a moderní skladby a organizace společenské a politické. Avšak zatímco vnímavý a objektivní historik poznával a uznával křesťanství – se všemi světy i stíny jeho – jako základní činitele v duchovním, mravním a sociálním vývoji evropského lidstva, osobně a stranně zaujatý spisovatel – publicista mluvil a soudil o křesťanství jako vášnivý bojovník, zaslepený nepřítel a nevybíravý panfletista.“

29. Machar patřil k ctěným přívržencům Masarykova realistického tábora.

30. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 26, inv. č. 1330, deníkové záznamy 1908–9, 10. února 1908.

Řím zamiloval, vyrovnával se s ním, studoval jej, ale panorama Hradčan a jiná kouzla Prahy nemohlo hlavní město Itálie z jeho srdce vytlačit.

Ukotvit natrvalo v Praze ve vlastním oboru, navíc v konkurenci, která rok od roku rostla, nebylo snadné. Stloukal již od studií toužil zůstat na univerzitě, ale v roce 1914 neexistovala ani vidina podobné perspektivy. Jedna česká univerzita nemohla zaměstnat tolik kvalitních historiků. Na jedné straně to vedlo k etablování nejvýznamnějších osobností typu Pekaře a Šusty, na straně druhé bylo mnoho svébytných talentů odkázáno na archivy, muzea a střední školy.³¹ Letitý boj o druhou českou univerzitu vnímal Stloukal již v prvním roce svého studia a považoval ji za nutný předpoklad zdravé konkurence mezi českými historiky.³² Univerzitní kariéra byla tehdy, i za první republiky, ekonomicky odlišná od dnešní situace. Nehonorovaná habilitace znamenala jen příslib, nikoli jistotu budoucího profesorského řízení. Zvýšení sociálního standardu přinášela až placená profesura. Bolestnost a často i nespravedlnost této situace pociťovaly generace historiků, včetně jmen nejvýznamnějších, jako byl Bedřich Mendl, kterému nebyla nic platná vědecká publikační činnost v celé Evropě.³³ Stloukal si byl naznačených poměrů velice dobře vědom, proto ani v Itálii nechtěl ztratit kontakt s Prahou a hlavně se Šustou.

Vztah Šusta – Stloukal ovšem nelze redukovat na jednostrannou pomoc profesora žákovi. Josef Šusta se vždy zajímal o aktuální problémy mezinárodní politiky a italská scéna jej zajímala mimořádně. Stloukal se tak stával cenným poslem zpráv z politického, společenského a vědeckého světa v Římě.³⁴ Ve dvacátých letech strávil Stloukal opět dlouhý čas v Itálii, tentokrát jako člen Československého historického ústavu v Římě, v jehož rámci pracoval na edičních úkolech. Byla to jednak vatikánská monumenta, ale hlavně Spinneliho nunciatury z přelomu 16. a 17. století. Stloukal tak pokračoval ve studiu látky, které se věnoval již v Praze. Své názory a žeň dlouhého římského pobytu shrnul v práci *Počátky nunciatury v Praze*.³⁵

Profesor Šusta měl eminentní zájem na tom, aby římský ústav fungoval. Pravidelně tedy žádal Stloukala, aby jej o chodu této instituce informoval. Šusta zde vystupuje jako organizátor vědeckého života. Ještě jako ministr školství a národní osvěty ve čtvrté (úřednické) vládě Jana Černého vypracoval plán vybavení knihovny ústavu,

31. Ale i počet těchto míst byl omezen a brzy vznikl intelektuální proletariát, jenž nemohl najít práci ve svém oboru.

32. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 26, inv. č. 1329, deníkové záznamy 1907–8, (nedatováno).

33. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 41, inv. č. 482, osobní spis Bedřich Mendl. Bedřich Mendl (1892–1940) patří k nejúspěšnějším reprezentatům české historiografie (publikoval ve slavných *Annales*, *The Economic History Review*, *Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte*, aj.). I zde lze konstatovat značnou pomoc Josefa Šusty, který s vervou podporoval jeho habilitaci (1927) a léta bojoval o to, aby byl Mendl jmenován aspoň mimořádným profesorem obecných dějin hospodářských a sociálních (bezplatně jím byl jmenován v roce 1934). Šustova podpora pramenila, mimo jiného, ze sympatií k žákovi, jenž reflektoval ve svých pracech nejnovější poznatky ostatních vědních disciplín. Mendl se např. snažil o zúročení sociologických postupů Maxe Webera v historii. Nicméně ani Šustův vliv nebyl nekonečný.

34. V případě, že byly Stloukalovy informace obecné důležitosti, podporoval Josef Šusta jejich publikaci, jako tomu bylo se zprávou o organizaci vědeckého života v Německu. ČČH 1914, 20, s. 506–507.

35. Praha 1928.

jehož počátky byly velmi skromné, a Stloukal utrousil nejednu kritickou poznámku směrem k nedostatečné podpoře státu.³⁶ Šusta jeho výtky reflektoval a v rámci svého vlivu a jako člen Komise Československého ústavu v Římě se snažil shánět finanční prostředky. Zde vystupuje jeho politická autorita, založená zejména na úctě, kterou k němu chovali nejen kolegové, ale také státní instituce. Šusta nikdy neusiloval o trvalé politické angažmá ve prospěch státu a už vůbec nechtěl posloužit nějakému politickému proudu. Své pozice exministra školství však využíval, a to zejména ve prospěch podniků vědeckých. I v záležitosti nunciatur zasáhl z pozice bývalého nejvyššího reprezentanta resortu a žádal ministerstvo, aby pomohlo uspišit vydání edice.³⁷ V případě římského ústavu dohlížel rovněž na výběr vhodných stipendistů. Uvedme jen Milenu Linhartovou či Zdeňka Kristena, později spjatého s Olomoucí.³⁸

Nebyly to ovšem jen otázky spojené s římským ústavem, které Stloukal řešil ve dvacátých i třicátých letech za svých italských pobytů. Řím, jako papežovo sídlo, poutal mladého moravského badatele i k otázkám náboženským a samotná Itálie jej pudila k úvahám, tak častým u Čecha pobývajícího déle mimo vlast. I on se potřeboval vyrovnat se stesky po domově a učinil to poněkud explicitněji než Šusta ve zpětném pohledu vzpomínek.³⁹ Děkujeme Stloukalově dlouhotrvajícímu sklonu svěřovat své dojmy deníkům za to, že dnes můžeme rekonstruovat jeho tehdejší představy. I když Itálii miloval, nechtěl v ní žít trvale.⁴⁰

V náboženských otázkách byl pak nesmírně podezřívavý, zejména ke katolictví. Domníval se, že Vatikán Čechům nebude nikdy důvěřovat, vidí v nich směs barbarů a kacířů, a vyvozuje: „Náš poměr k Vatikánu je jasný: ... Zde je křesťanství, tam katolictví. Jsou to dva světy.“⁴¹ Nejednalo se přitom o momentální náladu. Vše, co bylo nějak spojeno s katolictvím, mu bylo krajně podezřelé.⁴² Šusta podobnou fobií netrpěl. Právě za svého prvního římského pobytu pochopil, že jsou v katolické hierarchii lidé osobně sympatičtí a že samotné katolictví není myšlenkově zcela vycpělé. Jako ministr

36. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S. např. v dopise z 4. května 1923.

37. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 19, inv. č. 17, instituce, písm. M, koncept dopisu MŠNO ze 16. října 1924.

38. Budoucí životopisec Zdeňka Kristena nebude moci ignorovat jeho korespondenci s Josefem Šustou: SÚA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K, dopisy Zdeňka Kristena. Stejně jako Stloukal, také on informoval pražského profesora o potřebách ústavu i záležitostech soukromých. Kristenovi se stal římský pobyt osudný i tím, že se oženil s Italkou. Stloukalovy drobné poznámky o „archiváři nesporných pedagogických kvalit“, jak Kristena označil František Kutnar, pak dokreslují jeho až sebezničující pracovitost, jazykové schopnosti, apod. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, Stloukalovy dopisy z 11. února 1924 a 13. března 1927.

39. *Mladá léta učnovská a vandrovní*, s. 414–415.

40. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 29, inv. č. 1345/2, „My a církev“. „Pro nás to není. Jsme jiní lidé, z jiného těsta. Mírné podnebí s lesy a širými lány polí, pomalé střídání ročních počasí to je náš kraj. Zde je vše prudké. Vycítíš to i z literatury. Odmyslí-li si básně Macharovu, všichni se na tom shodli, kteří o Římě psali, od Poláka přes Zeyera až po Šustu a Čapka.“

41. Tamtéž.

42. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S. Tak měl zapotřebí napsat 13. března 1927 Šustovi: „V únoru přišel do institutu minorita Danišovič z Bratislavy s doporučením Chaloupeckého. Přijal jsem ho jako člena ústavu a líbilo se mu v Římě tak, že bude patrně žádat Komisi za římské stipendium. Bude ovšem nutno mu je dát, třeba jsem měl někdy podezření, není-li to pokusný balonek ze strany našich katolických partají, dostat na ústav své lidi ...“

pak slíbil vrácení tří slovenských gymnázií katolické církvi, byť se tak stalo na základě politického tlaku.⁴³

Stloukalovo italské pobývání je zajímavé i popisem doby. Musíme si uvědomit, že v čele Itálie stál diktátor Benitto Mussolini. Bez jakýchkoli sympatií k jeho politice je třeba připomenout, že podporoval vydání velké Italské encyklopedie⁴⁴, do níž se měli zapojit i čeští vědci. Stloukal se dokonce domníval, že by Šusta měl napsat heslo o historii Československa.⁴⁵ Ve stejném dopise je Šusta informován o badatelských směrech italské historiografie.⁴⁶ Podle Stloukalových informací stačila drobná lichotka československého vyslance ješitnému Mussolinimu k tomu, aby římský institut dostával italské vědecké publikace zdarma a dodává: „Pokud do věci začínám vidět, bylo by vůbec možno snadno zlepšit náš poměr k fašistické Itálii, kdyby byla v Praze ochota složit velkému Duce nějaké formální poklony nebo aspoň uznání úspěchů, které jsou opravdu skvělé, třeba se v Římě, který je stále urputně protifašistický ve své většině, mluví o tom, že radikální živly nutí Mus.[soliniho] k stále odvážnějším hazardům, jak v politice zahraniční, tak vnitřní ...“⁴⁷

IV. Habilitace a profesura

Již na počátku dvacátých let měl Karel Stloukal precizní představu o své habilitaci, která měla rozšiřovat jeho dřívější předbělohorská studia. Šustu informoval o úskalích, s nimiž bude práce spojena.⁴⁸ Pod názvem *Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu XVI. a XVII. věku* ji ovšem předložil až na sklonku roku 1924. Pozdější podání zapříčinila Stloukalova práce na nunciaturách a monumentech v Římě, při níž

43. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K, koncept dopisu nitranskému biskupovi Karolu Kmečkovi. Šustovo ministerstvo dalo nejprve souhlas ve věci prvních dvou. Otázkou bánsko-bystrického gymnázia se hodlalo zabývat separátně. Celkovému politickému klimatu se věnuje TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938*. Praha 1990.

44. Stloukal se o ni zajímal na Šustův podnět.

45. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, dopis z 20. prosince 1926. Shodou okolností byl v témže roce Šusta požádán Janem Masarykem (prostřednictvím Vasilu K. Škracha, archiváře TGM), aby pro nové vydání Encyklopedie Britanica napsal heslo „o dějinách naší republiky od převratu se zvláštním zřetelem k vnitřní a zahraniční politice“. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. Š, dopis V. K. Škracha z 18. března 1926.

46. Rakouská adriatická politika, poměr Itálie k Francii za revoluce a Napoleona, anglická politika za risorgimenta.

47. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, dopis z 20. prosince 1926.

48. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, dopis z 11. listopadu 1921. „... Nyní, když jsem se uvolnil od redakce úplně, budu moci rychleji pokračovati ve své práci. Rozšíření thematici o Lichtenštejnovi na papežskou politiku vyžaduje revise mého sebraného materiálu i některých nových reherchí, čímž jsem poněkud zdržován, ale přes to doufám, že práci budu moci předložit během letního semestru 1922. Jádrem jejím by bylo vylíčení papežské politiky za války bockajské, při jednání o mír vídeňský, sporu Rudolfa II. s Matyášem a zápasech o náboženské koncesse. Úvodem chtěl bych naznačiti všeobecné směrnice papežské politiky na počátku 17. stol. a zároveň pak vývoj, který vedl k Majestátu, takže by výtěžkem práce bylo zjištění podílu, který měla papežská politika na událostech ve střední Evropě v prvním desetiletí 17. věku. V mnohém budu se ovšem moci opřít pouze o literaturu, zejména pokud jde o všeobecnou charakteristiku papežské politiky, doufám však, že to nebude na závadu, když prameny, zejména římské jsou mi teď nepřístupny.“

se Šusta projevoval jako citlivý konzultant a po habilitaci toužící historik mu musel dát za pravdu, že vydání edic nelze uspěchat.⁴⁹

Přestože byl Stloukal Šustou nabádán, aby habilitační práci neuspěchal, zvláště, když pro ni mohl v Římě sbírat nový materiál, lze z jeho dopisů vycítit jistou nervozitu, vyplývající z vědomí existující konkurence. Na Šustův akademický nepotismus si postěžoval Zdeněk Kalista. Potvrzuje Stloukalovu roli dědice stolice novověkých dějin, byť měl sám Šusta o jeho kvalitách pochybovat, ale zmiňuje i nadaného Josefa Matouška, jehož si měl Josef Šusta vyhlédnout již v době studií.⁵⁰ Nepodařilo se nám nalézt doklad, který by potvrzoval Šustovy pochybnosti o Stloukalovi, tehdy archiváři Národního muzea v Praze. Nicméně je pravdou, že Josef Matoušek – oběť 17. listopadu 1939 – disponoval v Šustových očích mnohými kvalitami skutečného historika. Kalistova výpověď je reflexí zúčastněného pamětníka, rovněž léta bojujícího o docenturu. Rekonstrukce Stloukalova habilitačního řízení na základě úředních pramenů nevykazuje nejmenší problémy.⁵¹ Naopak, prozrazuje energickou snahu Josefa Šusty, jako referenta komise, řízení urychlit.⁵² Nehledě k tomu, že v době, kdy Šusta vyjadřuje svůj kladný vztah k Josefu Matouškovi, vtělený do habilitačního protokolu⁵³, je Karel Stloukal již čtyři měsíce prezidentem republiky jmenován „mimořádným profesorem obecných dějin novověkých“, a je tak na nejlepší cestě brzy nahradit jednašedesátiletého Šustu.⁵⁴

Ať už byl Matouškův vztah ke Stloukalovi konkurenční či nikoli, je zajímavé, že osud tohoto hořického rodáka je rovněž prodchnut italskými zážitky, když po absoltoriu Filozofické fakulty UK a archivní školy obdržel stipendium Československého historického ústavu v Římě.⁵⁵

K velkým kvalitám Josefa Šusty patřil smysl pro organizaci práce své i jiných. Neobohatil řady těch, kdož velkoryse načrtávali svá budoucí díla v hlavě a skutečnost byla jen žalostným torzem. Zde uveďme jen Václava Novotného, jenž už v roce 1905 viděl *České dějiny* hotovy a pak léta psal omluvné dopisy Janu Laichtrovi, proč je projekt zdržován.⁵⁶ Novotný byl poctivý badatel a znalec, užíval ovšem nešťastné metody, kdy úctyhodnou a vyčerpávající znalost pramenů chtěl doplnit mapováním

49. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, Stloukalův dopis ze 4. května 1923.

50. KALISTA, Zdeněk: *Po proudu života II*. Brno 1996, s. 113.

51. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 58, inv. č. 672, osobní spis Karla Stloukala. Celá procedura, od podání práce, přes sestavení komise, její posudek, habilitační kolokvium a přednášku, až po návrh profesorského sboru MŠNO, aby byl Stloukal habilitován, se odehrála mezi 14. listopadem 1924 a 25. červnem 1925.

52. Komisi dále tvořili Josef Pekař a Jaroslav Bidlo. To, že posudek formuloval právě Šusta, dosvědčuje mimo materiály z AUK také koncept habilitačního posudku, uchovaný v Šustově rukopisu: SÚA, fond Josef Šusta, kart. 19, inv. č. 17, instituce, písm. U.

53. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 41, inv. č. 478, osobní spis Josefa Matouška. Matouškovu úspěšnou cestu za docenturou ukončilo jmenování ministra školství a národní osvěty z 18. prosince 1935.

54. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 58, inv. č. 672, os. spis Karla Stloukala. Jmenován byl 21. srpna 1935.

55. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 41, inv. č. 478, os. spis Josefa Matouška. V Římě a dalších italských městech Matoušek bádá mezi říjnem 1929 a květnem 1930.

56. Literární archiv památníku Národního písemnictví v Praze, pracoviště Staré Hradý (dále jen LA PNP), fond Jan Laichter (nezpracováno), složka Václav Novotný, dopisy J. Laichtrovi.

veškeré česky a německy psané literatury, což už na počátku 20. století nebylo možné. Vedle Novotného stál Zdeněk Nejedlý, badatel naprosto jiného ražení, jehož krajní nespolehlivost a ješitnost ve zralém věku a stáří naprosto devaluje poctivé práce mládí.⁵⁷

Josef Šusta patřil ke kritikům příliš košatých projektů. O to tvrději na něj dolehla nemožnost dokončit *Dějiny lidstva* či karlovskou skicu v rámci Laichtrových dějin. Zde ovšem působily externí faktory nacistické okupace. Podobně i v učitelských záležitostech prosazoval precizní personální politiku. Již od počátku 30. let si uvědomoval, že předpokladem kontinuity vzdělávání českých historiků je včasné nalezení nástupce. Kromě toho jasná „nominace“ konkrétního člověka mohla zamezit případnému boji vícero pretendentů, což se nestalo u následníka Pekařova a dlouho nebylo zřejmé, jestli jím bude ředitel Zemského archivu v Brně František Hrubý nebo v Bratislavě působící Václav Chaloupecký. Hrubý dokonce hledal u Šusty zastání, ať už ve věci bezplatné profesury v Brně či nástupnictví po Pekařovi v Praze.⁵⁸ Zesnulého Josefa Pekaře nahradil nakonec Václav Chaloupecký a sám Hrubý tuto nominaci uznal a respektoval, protože se domníval, že i tematicky je jeho kolega učiteli blíže.⁵⁹

Šusta se chtěl rozhodně vyhnout chaosu, který postihl osiřelou stolicí Josefa Pekaře. Již v roce 1931 doporučuje komise ve složení Josef Šusta, Jaroslav Bidlo a Gustav Friedrich jmenování Karla Stloukala mimořádným profesorem obecných dějin.⁶⁰ Přestože byl Stloukal jmenován až za čtyři roky, byl to jasný signál Stloukalova nástupnictví. Od října 1935 mu byl přiznán profesorský plat a Stloukal využil této příležitosti k bilancování svého vztahu k Josefu Šustovi, stejně jako vyjádření obav, zda bude schopen dosáhnout jeho kvalit.⁶¹

Stloukal nešel v učitelových šlépějích ovšem jen na univerzitě. Znamé Šustovy kvality – pověst odborníka evropského rozhledu, jazykové schopnosti a vybrané vystupování – jej postupně vynesly do různých mezinárodních gremií, mezi něž patřila

57. LA PNP, fond Melantrich (nezpracováno), složka Zdeněk Nejedlý. Tento materiál dokládá Nejedlého nesolidnost, kdy slušné urgencye nakladatelství (životopis Smetany a Masaryka) nechával dlouhé měsíce bez odpovědi nebo reagoval podrážděně.

58. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 5, inv. č. 16, písm. H, dopisy Františka Hrubého z 8. prosince 1935, 6. a 10. ledna 1936. V nich žádá Šustu o intervenci na MŠNO, která by mohla zvrátit nepříznivý postoj profesorů R. Urbánka a Vladimíra Groha. Korespondence Josefa Šusty od poloviny třicátých let je mikrosvětlem československé historiografie, zvláště když jako hlavní redaktor *Dějin lidstva* koresponduje s jejím výkvětem. Předmětem dopisů nebyly jen záležitosti spojené s projektem, ale také interpersonální vztahy, metodologické a obecně historiografické otázky, každodenní život i chmurná politika před a pomnichovského období.

59. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 26, inv. č. 314, osobní spis Václava Chaloupeckého. Řádným profesorem FF UK byl jmenován 13. března 1939, s účinností od 1. ledna 1939.

60. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 58, inv. č. 672, osobní spis Karla Stloukala, doporučení formuloval Šusta.

61. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, dopis z 6. října 1935. „Dnes, kdy se splňuje můj někdejší mladistvý sen státi se universitním profesorem, sen, s nímž jsem se právě Vám odvážil se svěřiti neprozřetelným dopisem již ve 4. semestru svých studií, rekapituluji v myslí svou vědeckou i lidskou dráhu, téměř již třicetiletou a uvědomuji si znovu, čím jsem Vám zavázán nejen vědecky, nýbrž i lidsky. Vaše přednášky, školení ve vašich seminářích, themata mých prací, postup v akademických hodnostech a mnohé jiné ještě věci poutají mou činnost i vděčnost přímo k Vaší osobě.“

reprezentace Československa v Mezinárodním historickém komitétu. Tato práce jej s věkem unavovala. A tak, když sděloval v květnu 1933 tehdy úředníkovi ministerstva zahraničí Janu Opočenskému svou rezignaci na svůj post, zmínil Stloukala jako vhodného nástupce.⁶² Po smrti Josefa Pekaře bylo Šustovi nabídnuto místo starosty Historického klubu. Považoval tuto výzvu za natolik zavazující, že si ji netroufal odmítnout. Zároveň se ale obával přílišné kumulace funkcí ve svých rukou, a proto se rozhodl rezignovat na místo předsedy Československé historické společnosti, založené v roce 1935.⁶³ Rovněž v této funkci jej nahradil Karel Stloukal a nebylo to jistě bez Šustova vlivu.

Stloukal, podobně jako Chaloupecký, měl tu smůlu, že se k řádné profesuře na UK přiblížil v době prudce se horšících politických poměrů.⁶⁴ Přestože postupně přijímal některé Šustovy pedagogické úvazky,⁶⁵ jasnou stabilizací pozice byla až řádná profesura. Ta se ale rýsovala až ve stínu Mnichova. Podobně jako při mimořádné profesuře bylo jeho řízení spojeno s profesurou Milady Paulové, u obou je opět zřetelný Šustův vliv.⁶⁶

Pro vzájemný vztah Šusta – Stloukal jsou události okolo řádné profesury zajímavé zejména ze dvou důvodů. Jednak tím, že profesorský sbor FF UK, pod tlakem Šusty a na základě jím koncipovaného posudku, bere na vědomí Stloukala jako Šustova nástupce a 26. ledna 1939 doporučuje MŠNO Stloukalovo jmenování „... řádným profesorem dějin středního a nového věku se zvláštním zřetelem k dějinám západní a střední Evropy,“ a pokračuje, „Děkanství Filozofické fakulty University Karlovy předkládá Ministerstvu školství a národní osvěty tento příslušnou komisí odůvodněný návrh s upozorněním, že odchodem prof. dr. Josefa Šusty do výslužby letošního roku stává se návrh mimořádně aktuální.“⁶⁷ Druhým důvodem je samotný posudek psaný Šustou.⁶⁸ Staví v něm do popředí zejména Stloukalovy příspěvky ve III. svazku *Dějín*

62. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 19, inv. č. 17 (akta a korespondence), písm. N.

63. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 18, inv. č. 971 (dopisy Josefa Šusty), 4. listopadu 1937 prosí Šusta Stloukala, aby tlumočil valné hromadě společnosti jeho rezignaci. K ČSH více: NÁLEVKA, Vladimír: *Československá společnost historická v letech nacistické okupace*. In: *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století*. Sborník prací k 65. narozeninám prof. dr. Roberta Kvačka. Praha 1997, s. 447–459.

64. Václav Chaloupecký byl sice řádným profesorem již od roku 1923, ale na stoličce československých dějin Komenského univerzity v Bratislavě. Silně čechoslovakisticky vystupující profesor však nikdy se slovenským prostředím nesrostl a jeho touhy se upínaly k Praze.

65. PETRÁŇ, Josef: *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. Praha 1983, s. 300.

66. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 47, inv. č. 506, osobní spis Milady Paulové. Zatímco v případě disertace (Styky českých husitů s Cařihradskou církví na základě církevních poměrů byzantských, 1917), habilitace (Jugoslavenští Odbor. Povijest jugoslavenke emigracije za svetskoy rata od 1914–1918, 1925) a mimořádné profesury byl Šusta druhým referentem, po smrti Jaroslava Bidla se plně ujímá jejího dalšího akademického růstu.

67. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 58, inv. č. 672, osobní spis Karla Stloukala.

68. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 21, inv. č. 32 (Posudky a zprávy o tisku prací, jmenování profesorů, aj. 1912–1939) „Zpráva komise o návrhu na jmenování prof. Dr. K. Stloukala profesorem řádným“. Zde je uložen Šustův rukopisný koncept. Oficiální zpráva, předložená prof. sboru FF UK je v AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 58, inv. č. 672, osobní spis Karla Stloukala.

lidstva.⁶⁹ Totéž činil i v případě Milady Paulové a Bedřicha Mendla a důvodem byla bezesporu snaha zvýšit prestiž melantrišského projektu. Ovšem zatímco Mendlovy partie patří skutečně k tomu nejlepšímu v celých *Dějínách lidstva* a české historiografii vůbec,⁷⁰ Stloukal sám kvalitu svých středověkých příspěvků zproblematizoval.⁷¹ Jeho sebekritika prudce kontrastuje s Šustovým referentským soudem, který právě na inkriminovaných partiích zdůrazňuje Stloukalův velký rozhled ve středověké problematice.⁷² Je zde viditelná snaha profesora, který věděl, že bude brzy penzionován, dokázat nástupcovy kvality v oblasti dějin novověku i středověku, aby Stloukal obdržel profesuru co nejdříve.⁷³

V. Okupace, válka a Šustova smrt

Zatímco před Mnichovem byl svět vědy a vysokého školství ovládnán politicky jen zčásti, po 15. březnu 1939 to přestalo platit. Politická realita Protektorátu znamenala hluboký zásah i do života Josefa Šusty a Karla Stloukala. Jednání o řádné profesuře ministerstvo odložilo ještě těsně před okupací Čech a Moravy na „pozdější vhodnější dobu“.⁷⁴ Josefu Šustovi se mezitím dostalo volbou do čela České akademie věd a umění kompenzace za nedosažený rektorský stolec. Že se tato pocta až příliš podobala danajskému daru, se nový prezident přesvědčil velice brzy.

S končícím letním semestrem 1938/39 přišlo Šustovo penzionování na Karlově univerzitě, jež ukončilo historikovu takřka čtyřicetiletou vzdělávací činnost.⁷⁵ Nedočkal se ovšem toužebného odpočinku. Vzrůstající tlak okupačního režimu stále více ohrožoval českou Karlovu univerzitu a ČAVU se postupně stávala nositelkou přežití české vědy a kultury, což se plně projevilo po uzavření vysokých škol. Dramatický podzim 1939 zasáhl prudce i Karla Stloukala, který se stal jednou z mnoha obětí

69. Pro tento svazek, nazvaný *Základy středověku*, napsal Stloukal dvě rozsáhlé studie: *Západní Evropa v době merovejské a karlovské a Evropský západ od konce 9. do poloviny 11. století*.

70. Zejména o velkých syntetických skicách hospodářského a sociálního vývoje lze říci, že zůstaly v české historiografii dlouho nepřekonány, a to i vzhledem k vnějším ideologicko-politickým podmínkám nacistické a komunistické diktatury. Ocenění Mendlova průkopnického významu nejen pro hospodářské a sociální dějiny přináší sborník: *Bedřich Mendl. Profesor hospodářských dějin University Karlovy 1892–1992*. AUC, Philosophica et Historica 4 – 1994, Praha 1997.

71. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, dopis Karla Stloukala z 16. října 1936. „... Především je zpracování příliš dlouhé a někde snad zbytečně obšírné. Je to následek toho, že jsem se mnohými věcmi zabýval poprvé. Zde prosím o Vaši pomoc a radu, jíž rád uposlechnu.“

72. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 21, inv. č. 32. „... Starší práce Stloukalovy dotýkaly se především dějin novověkých. Nyní ukázal, že se obírá s úspěchem i dějinami středověku ...“

73. Vládním nařízením z 21. prosince 1938, čís. 379 Sb. z. a n. byla určena věková hranice 65 let pro odchod do penze. Šusty se tato druhorepubliková norma dotkla na velice citlivém místě. Unikl mu totiž rektorský úřad, jediná pocta, které dosud ve svém akademickém životě nedosáhl. Rektorem pro akademický rok 1939/40 byl nakonec zvolen prof. Bedřich Hrozný.

74. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 58, inv. č. 672, osobní spis Karla Stloukala, dopis MŠNO děkanství FFUK z 10. března 1939.

75. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 1, inv. č. 3, dopis ministra školství a národní osvěty, právního historika, Jana Kaprase z 18. července 1939.

zatykáací akce Albrecht der Erste.⁷⁶ V srpnu 1939 se Šusta z rozhodnutí státního prezidenta Emila Háchy objevil v přípravném výboru Českého svazu pro spolupráci s Němci, a to přesto, že podobné angažmá rezolutně odmítal.⁷⁷ Moc dobře si uvědomoval možnost propagačního zneužití této funkce kolaboranty typu Emanuela Moravce. Po zatčení svého žáka však neváhal a využil postavení ve svazu k intervencím za osvobození jeho i dalších.⁷⁸ Díky úsilí prezidenta akademie byl Stloukal propuštěn v předvečer dramatického 17. listopadu.⁷⁹

Celonárodní tragédie nacistické okupace se v osudech obou historiků projevila v mnoha směrech. Josef Šusta byl pod trvalým tlakem. Funkce v akademii se až příliš podobala Háchově osudu s tím rozdílem, že státní prezident prožíval značnou část války ve stavu duševního rozvratu. V akademii se soustředil zbytek českého vědeckého života a Šusta se aktivně podílel na jeho záchraně.⁸⁰

V pohnuté době se stárnoucí historik snažil dokončit své dílo. Přestože byl velice opatrný a odmítal se zavazovat k dalším projektům, jako byly např. Vilémem Mathesiem redigované *Co daly naše země Evropě a lidstvu*,⁸¹ stále zbývalo mnoho práce na dílech započatých před válkou. Jednalo se hlavně o *Dějiny lidstva* a *Laichtrovy České dějiny*. Přestože Laichtrův podnik pod novou redakcí Kamila Krofity i účastí Josefa Šusty ve 30. letech překonal novotnovskou stagnaci a Václav Chaloupecký měl dokon-

76. PASÁK, Tomáš: *17. listopad 1939 a Universita Karlova*. Praha 1997, s. 13. Byla to v pořadí druhá vlna zatykání (první „Aktion Gitter“ začala hned po 15. březnu 1939 a postihla komunisty a německé emigranty), která se dotkla nekomunistických osobností veřejného života: učitelů všech stupňů, bývalých důstojníků čsl. armády, legionářů, atd.

77. AAVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence osobní (dopisy Josefa Šusty). V poznámkách k dopisu na rozloučenou z 27. května 1945 vysvětluje Šusta Nejedlému mimo jiné i svou účast ve svazu. Dokument vydal Josef HANZAL pod názvem: *Poslední dopis Josefa Šusty*. In: *Dějiny a současnost*, 1991, 13, č. 3, s. 51–55. Před sebevraždou zanechal Šusta poslední dopis i Karlu Stloukalovi, k němuž připojil stejné poznámky. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 18, inv. č. 971, dopis z 27. května 1945.

78. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, dopis Milady Stloukalové z 20. září 1939. „Vážený pane profesore, při poslední návštěvě v Praze, byla jsem také ve Svazu pro spolupráci s Němci, abych se informovala o věci svého muže. Tam mi bylo sděleno, že několikrát jste Vy, vážený pane profesore, ve Svazu zasáhl v záležitosti mužově. Považuji za svou povinnost poděkovat Vám za Váš opravdový zájem o osud mužův a zároveň Vás z celého srdce prosím, abyste svým vzácným vlivem i nadále byl záležitosti mužově nápomocen. Situace se nyní podstatně zhoršila tím, že muž byl 9. t.m. náhle spolu s ostatními odvezen do říše do některého z koncentračních táborů – kam – nevím a také celé tři týdny nemám nejmenší stopy. Prosím Vás znovu o Vaši laskavou pomoc, poručím se Vám uctivě. Milada Stloukalová.“

79. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 1, inv. č. 3, děkovný dopis rektora UK prof. B. Hrozného a ředitele univerzitní kanceláře JUDr. J. Říhy ze 7. listopadu 1939 za zásahy ve prospěch profesorů UK Karla Stloukala a Jana Bělehrádka.

80. K Šustově činnosti za války: AAVČR, fond ČAVU, kart. 334, inv. č. 1095, ŠEPLAVÝ, Blahoslav: *K tragickému skonu prof. dr. Josefa Šusty*. Blahoslav Šeplavý hodlal text vydat již po válce, ale nechtěl tak činit bez souhlasu Šustova nástupce v akademii a ministra školství Zdeňka Nejedlého: AAVČR, fond Zdeněk Nejedlý, kart. 42, inv. č. 215 (ČSAV, korespondence I. 1945–1956 a dokumenty k činnosti ČSAV) dopis Šeplavého z 31. ledna 1947. Text nakonec vydali ČECHURA, Jaroslav – ŠETRÍLOVÁ, Jana: *Dvě vzpomínky na Josefa Šustu*. In: *Historický obzor*, 1995, 5, č. 7–8, s. 187–190; *Věda v českých zemích za druhé světové války*. Sborník z konference. Praha 1998.

81. Rozhovor s prof. PhDr. Josefem Polišenským, DrSc., 9. listopadu 1996. Archiv autora.

ce nově zpracovat první svazky,⁸² protektorátní realita a cenzurní mašinerie veškerou práci opět brzdila. Navíc Josef Šusta sdělil kolegovi Kroftovi, že musí práci na *Českých dějinách* zastavit kvůli *Dějinám lidstva* a zdraví.⁸³

Od poloviny třicátých let, kdy *Dějiny lidstva* začaly vycházet, věnoval Šusta nejvíce energie právě tomuto dílu. Krvavý rok 1942 byl kritický i pro ně. Vyšla tehdy aspoň část IV. svazku, ale VII. svazek hlavní redaktor kompletoval již s vědomím, že bude potřeba čekat s jeho vydáním na vhodnou chvíli. Na konci roku 1942 se také pravděpodobně Šusta začal zabývat otázkou sebevraždy.⁸⁴

Dějiny lidstva nebyly jen důležitým historiografickým počinem, ale díky Šustově péči a velkorysosti Melantrichu plnily také sociální funkci. Pro Melantrich byl projekt chloubou a již za ředitele Bedřicha Fučíka vyhovělo nakladatelství Šustovi ve všem, oč požádal. Podobně se tehdy mohl chovat, díky své ekonomické síle, právě jen Melantrich.⁸⁵ I Fučíkův nástupce Josef Träger⁸⁶ postupoval velkoryse, a tak bylo možné, aby spoluautoři dostávali vyplaceny honoráře za příspěvky pro IV. a VII. svazek, u nichž nebylo jasné, zda budou vůbec kdy vydány. Tyto velkorysé zálohy byly pro historiky, před válkou většinou spojené s univerzitami, nesmírně cennou finanční injekcí. Nezůstalo ovšem jen u toho. Na sklonku roku 1944 vymohl Josef Šusta u Melantricha další podporu pro své spolupracovníky, která pomohla i Karlu Stloukalovi.⁸⁷

Konec války nepřinesl všem klid. Šest let okupace vyvolalo chuť k odplatě, která dopadla na některé právem, na jiné nikoli. Obrovský problém znamenala kolaborace. Její přesná definice nebyla a není možná, problematickým se stává pojem spravedlnosti, jehož obsah se mění v závislosti na aktuálních politických podmínkách a proces výkonu poválečné spravedlnosti nevyřešila spolehlivě žádná evropská země.⁸⁸ Karel

82. LA PNP, fond Jan Laichter (nezpracováno), složka Kamil Krofta, dopis K. Krofty ze 17. ledna 1939. K tomu také LA PNP, fond František Laichter (nezpracováno), složka Kamil Krofta, dopis z 24. září 1940 v němž Krofta cituje z Chaloupeckého dopisu.

83. AAVČR, fond Kamil Krofta, kart. 3, inv. č. 251, dopis Šusty z 20. srpna 1940. „... S pokračováním krále Jana zatím musím věc odložit aspoň na dva roky. Mám před sebou svazek *Dějiny lidstva*, v němž píšu sám dvě třetiny textu a pak svazek další – ovšem bude-li lze jej vydati – kde rovněž má část jest značná. A k tomu mi páni doktoři stále kladou na srdce, abych to srdce šetřil před větší námahou. Mám trochu anginu pectoris, prý v lehké formě, jak mne Pelnář ujišťuje, ale brzdí to přece výkonnost. Proto pro nejbližší údobí ať Laichter se mnou nepočítá.“ K *Dějinám lidstva* srovnej: LACH, Jiří: *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. AUPO, *Historica* 28, Sborník prací historických 16, Olomouc 1999, s. 93–103.

84. LA PNP, fond Melantrich (nezpracováno), složka prof. dr. Josef Šusta, dopis Melantrichu z 11. listopadu 1942. „... Jak jsme o tom naposledy hovořili, revidoval jsem opis svých článků pro VII. svazek ‚*Dějiny lidstva*‘ a provedl všechny nutné opravy, takže rukopis jest úplně připraven k tisku a může se v budoucnu sázeti, i kdybych tu již snad nebyl ...“

85. Fučík, Bedřich: *Čtrnáctero zastavení*. Praha 1992. Na ekonomické zázemí a velkorysost nakladatelství vzpomínal bývalý ředitel ještě po mnoha letech.

86. FEJLEK, Vojtěch: *Melantrich. Nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha 1998, s. 21. Divadelní kritik Josef Träger se stal ředitelem nakladatelství na počátku roku 1939. Odvolání bytostného demokrata Fučíka bylo úlitbou generálního ředitele Jaroslava Šaldy politicko-ideologickým tlakům II. republiky.

87. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, dopis Karla Stloukala z 29. prosince 1944. Stloukal zde děkuje za blíže nespecifikovaný dar, který Šusta zajistil u Melantricha pro něj a další spolupracovníky.

88. Toto zjištění bylo jedním z výsledků debaty na konferenci organizované Remarque Institute, New York University, New York 24.–27. dubna 1997 pod názvem: *Remembering, Adapting, Overcoming: The legacy of World War Two in Europe*.

Stloukal měl po válce snahu Šustovi pomoci. Ten hned 11. května rezignoval na funkci v ČAVU, což neučinil dříve jen proto, aby nebyl prezidentem zvolen člověk příliš nakloněný nacistům, byť se jeho zdravotní potíže v roce 1944 vyhroutily.⁸⁹ S osvobozením si Šusta uvědomil, že pro mnohé, zvláště pro londýnský exil, je kolaborantem, ať už byly jeho aktivity za války jakékoli. Z kolaborace byl navíc nařčen i jeho zeť Jan Vrba. Právě v tomto ohledu chtěl Stloukal pomoci a spolu s prof. Albertem Pražákem měli v úmyslu ing. Vrbovi obstarat dobrozdání o spojení s některou z odbojových skupin.⁹⁰ Obvinění zetě, jeho samotného, strach z duševního rozvratu, tyto a snad i další důvody vedly Šustu k sebevraždě.

Válka nejprve zasáhla Šustovy publikační aktivity a nakonec byla příčinou jeho předčasného odchodu. Pro Karla Stloukala bylo toto období rovněž životem ve stínu: zatčení na počátku války varovalo, o šest let se prodloužilo čekání na řádnou profesuru, která přišla až po osvobození v naprosto odlišných podmínkách přeplněných poslucháren. Stloukal se tak dočkal reaktivace⁹¹ a zanedlouho i vytoužené řádné profesury.⁹²

VI. Karel Stloukal a Šustův odkaz

Ještě dlouho před smrtí musel Josef Šusta žádat mladšího kolegu, aby dbal o jeho literární dědictví. V dopise na rozloučenou jmenuje práce, které by měly spatřit světlo světa. Jednalo se o poslední dva svazky o Karlu IV., *Vzpomínky*, IV. a VII. svazek *Dějiny lidstva* a sborník o Karlu IV.⁹³ *České dějiny* vyšly péčí Laichtrova nakladatelského domu, karlovský sborník měl vyjít ve spolupráci ELK a Sfinx B. Jandy. *Vzpomínky* a *Dějiny lidstva*, včetně samostatného vydání Šustových úvodů pod názvem *Veliké milníky*, připadly Melantrichu.⁹⁴ Poválečné poměry ovšem nepřály velkým projektům. Všechna nakladatelství se potýkala s nedostatkem papíru, což se zpravidla řešilo uváděním nákladu, který neodpovídal faktickému stavu. Pro Melantrich byla situace nová i tím, že se díky statutárním změnám dostal pod bezprostřední vliv vedení Národně socialistické strany.⁹⁵

89. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 1, inv. č. 3, koncept dopisu gen. tajemníkovi ČAVU Viktoru Trkalovi. Šustovy zdravotní problémy dokládá lékařské osvědčení doc. Antonína Vančury z 22. března 1944. AAVČR, fond Viktor Trkal, kart. 1.

90. SÚA, fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, Stloukalův poslední dopis z 20. května 1945.

91. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 22, inv. č. 1212 (MŠNO), ministr Kapras zprostil od 31. července 1940 Stloukala činné služby a od 1. srpna 1940 mu zastavil služební příjmy.

92. AUK, fond Filozofická fakulta, kart. 58, inv. č. 672, os. spis Karel Stloukal, 9. listopadu 1945 jmenoval prezident Stloukala řádným profesorem.

93. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 18, inv. č. 971, dopis Josefa Šusty z 27. května.

94. Vydání těchto úvodů připravuje nakladatelství Argo, ovšem pod změněným názvem Úvahy o světových dějinách.

95. FEJLEK, Vojtěch: *c. d.*, s. 22.

Tam, kde byl materiál připraven úplně k tisku již Šustou, došlo k realizaci. To byly *Vzpomínky* a *České dějiny*. První svazek pamětí vyšel v roce 1946.⁹⁶ Pro Karla Stloukala to bylo nejen splnění slibu zvěčnělému učiteli, ale i finanční přínos.⁹⁷ Další svazek *Vzpomínek*, vydaný Nakladatelstvím ČSAV v roce 1963, už Karel Stloukal nepřipravil⁹⁸ a jeho realizace byla spojena s nadějí i ohrožením. Nadějí byla snaha Josefa Klika a Jaroslava Werstadta sepsat vzpomínky Leopoldiny Šustové na čtyřicet čtyři let, které manžel nezachytil. Paní Šustová ovšem nebyla již s to, díky sérii onemocnění a psychickému bolu, podobnou zátěž zvládnout.⁹⁹ Hrozbou pro druhý svazek byl Nejedlého záměr napsat k němu doslov.¹⁰⁰

České dějiny považoval Šusta, podle Stloukala, za své největší dílo¹⁰¹ a bylo to také to poslední, co nakladatelství Jana Laichtra vydalo z velkoryse plánovaného projektu. Podle našeho soudu Šusta nejvíce lpěl na *Dějínách lidstva*. Předal Stloukalovi celou agendu¹⁰² spojenou s dílem a věřil, že se podaří pod jeho redakcí vydat takřka hotový IV. a VII. svazek a připravit svazek VIII.¹⁰³ Šustova památka byla zavazující jak pro nového redaktora, tak pro nakladatelství. Stloukala, jako všechny učitele, zatěžoval nadměrný vzrůst posluchačů. Nakladatelství pracovalo rovněž v odlišných podmínkách, přesto se rozhodlo zařadit dokončení první vědecké syntézy světových dějin z českého pohledu do nakladatelského plánu na rok 1947. Nová smlouva s profesorem Stloukalem zahrnovala mimo jiné i přípravu lidového vydání *Dějin lidstva*.¹⁰⁴ Melantrich tím patrně sledoval proletářský kult nové doby. Doba vyměřená profesoru Stloukalovi k dokončení Šustových děl byla velice krátká. I ta část, která byla realizo-

96. *Léta dětství a jinošství*. Praha, Melantrich 1946. Je pozoruhodné, jak se politicko-ideologické podmínky podepisují na historikově díle. Když Šusta jednal o vydání pamětí již za války, navrhol, aby se mezi fotografiemi objevil „studentský obrázek p. presidenta Háchy“, což patrně plynulo ze společné minulosti (oba studovali na československém gymnáziu). LAPNP, fond Melantrich (nezpracováno), složka prof. dr. Josef Šusta, dopis Melantrichu (řediteli Trágrovi) z 23. ledna 1943.

97. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 22, inv. č. 1206 (Melantrich), Stloukalovi je 13. srpna 1947 přiznán redakční honorář 11 430 Kčs.

98. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 22, inv. č. 1206 (Melantrich), 3. října 1957 Stloukal obdržel od Heleny Vrbové-Šustové plnou moc k vydání II. a III. dílu (2. svazek) *Vzpomínek* a případnému opětovnému vydání I. dílu.

99. AAVČR, fond Jaroslav Werstadt, U rakve paní Leopoldiny Šustové, 1. dubna 1958.

100. AAVČR, fond Jaroslav Werstadt, Josef Šusta a Zdeněk Nejedlý, jejich cesty a vztahy, promluva Jaroslava Werstadta u Šustova hrobu 28. května 1966.

101. AAVČR, fond ČAVU, kart. 205, inv. č. 258 (os. spis Josefa Šusty), proslov Karla Stloukala nad rakví Josefa Šusty 7. června 1945. Stloukal to patrně usoudil ze zmíněného Šustova posledního dopisu, kde jsou České dějiny uvedeny na prvním místě.

102. ANM, fond Karel Stloukal, kart. 59, inv. č. 1452.

103. Rukopisy nevydaných partií nejsou bohužel pohromadě. Část je ve Stloukalově fondu, zbytek se nachází – pokud nebyl ztracen – v pozůstatostech jednotlivých spoluautorů.

104. LA PNP, fond Melantrich (nezpracováno), složka prof. Stloukal, (průklep návrhu smlouvy z 25. ledna 1947). V posledním 7. bodu je stanoveno: „Projevil jste ochotu v případě, že by naše nakladatelství mohlo v dohledné době uskutečnit lidové vydání *Dějin lidstva*, vzít na sebe jeho redakci, projednat s autory případnou úpravu jejich původních příspěvků a usnadnit nakladatelství toto vydání“. Součástí tohoto ujednání byl i Stloukalův závazek vydat samostatně Šustovy úvody k DL.

vána, nebyla bez problémů.¹⁰⁵ Je ovšem pravděpodobné, že bez Stloukalovy ochoty by ve zmatečných poválečných poměrech torzovitost Šustova díla byla větší.

Komunistický převrat znamenal konec možností všech zainteresovaných pokračovat v dovršení Šustova díla. Sám Karel Stloukal stárnul, onemocněl a musel žádat o snížení úvazku. Nový režim mu znemožnil účast na zasedání Mezinárodní společnosti historických věd v Londýně roku 1949. Od začátku akademického roku 1950/51 musel na příkaz ministerstva – vedeného Nejedlým – zastavit přednášky. Koncem Stloukalova dramatického akademického života byl vynucený odchod do důchodu na jaře 1951.¹⁰⁶ Brutalita nového režimu dopadla na všechny, i na vdovu po Josefu Šustovi, jejíž materiální zabezpečení se povážlivě ztenčilo, a které v nové době chyběl bystrý úsudek a podpora manžela.¹⁰⁷ Karel Stloukal připravoval druhý svazek pamětí, když jej smrt povolala z nespravedlivého světa, narýsovaného politickou realitou posledních dvaceti let, k velkému učiteli.¹⁰⁸

Vzájemné kontakty Josefa Šusty a Karla Stloukala trvaly několik desetiletí. Během tohoto setkávání vystupují nejen individuální vlastnosti obou badatelů, ale také doba přinášející prudké dějinné zvraty. Josef Šusta ovlivnil generace svých žáků jako autor mnoha knih a studií, které přinášely nového ducha do české historiografie: informoval o nových trendech evropského dějepisce, sám se snažil originálně promýšlet témata, o nichž psal. Jeho knihy jsou syntézou pečlivého badatelského přístupu a snahy o umělecké podání historikových závěrů. Tyto nároky sledoval i Šusta – učitel. Na univerzitě proslul jako rétor, který ovšem v záplavě krasořečnictví nesklouzával k nejasnosti výkladu. Karel Stloukal patřil k Šustovým žákům a měl v jeho díle pokračovat, a to nejen na univerzitě, ale také dovršením Šustova literárního díla. Tato Stloukalova pokračovatelská role byla přáním obou historiků, ale dobové podmínky nepřály dílům závislým na kontinuitě vědecké a vydavatelské práce, což se nejtragičtěji projevilo v případě *Dějín lidstva*. České historiografii dal mnohem více Josef Šusta, kterému však bylo dopřáno více času, byť i jeho kariéra byla lemována dějinnými zvraty.

105. LAPNP, fond František Laichter (nezpracováno), složka Šusta: Karel IV. Otec a syn, nedbalé korektury dr. Jakuba Pavla. Toho navrhnul sám Šusta jako korektora ČD (ANM, fond Karel Stloukal, kart. 18, inv. č. 971, dopis z 27. května 1945) a Stloukal s ním počítal pro výběr obrázků do *Dějín lidstva*. Po vydání Šustova *Otce a syna* se na něj však snesla v tisku vlna kritiky za nedbalosti v korektuře.

106. AUK, fond Filozofická Fakulta, kart. 58, inv. č. 672, osobní spis Karla Stloukala.

107. LAPNP, fond František Laichter (nezpracováno), dopisy Leopoldiny Šustové, dopis z 13. března 1948.

108. AAVČR, fond Jaroslav Werstadt, U rakve Karla Stloukala 22. listopadu 1957.

SUMMARY

JOSEF ŠUSTA AND KAREL STLOUKAL THE TEACHER AND THE PUPIL – THE PARAGON AND THE SUCCESSOR?

Two important historians of the first half of the twentieth century, Josef Šusta (1874–1945) and Karel Stloukal (1887–1957), are the focus of this paper. The author examines the relations between Šusta as a teacher and his student Stloukal as parallel lives within the framework of their discipline – history – and the period. The study examines Šusta's fundamental influence on Stloukal's career and explains clearly to what extent Šusta and Stloukal were affected by the Czech and Central European intellectual milieu. It was embodied in the educational paths that both of them followed.

The correspondence of Stloukal with Šusta restores our understanding of Stloukal's determination to pursue career as a university teacher and Šusta's rising as his protector. It is possible to observe Šusta's patronage in case of Stloukal's senior lectureship and professorship (chapter IV.). It was not easy for Stloukal to replace Šusta, who became respected in Europe as a representative of Czech historiography. However, Šusta's chair remained empty, despite his retirement; the political reality of the Protectorate of Bohemia and Moravia suppressed university life as such (chapter V.). Stloukal himself experienced how cruel historical reality can be: the dream of holding the chair was substituted with imprisonment after half of a year. Šusta, who became president of the Czech Academy of Science and Art in the meantime, again took an active role in Stloukal's liberation from the concentration camp.

Their relationship was linked also by co-operation in the scientific field. Šusta was chief editor of the History of Mankind and Stloukal was co-author thanks to Šusta's selection. Nevertheless, the Nazi regime ended the publishing of this broad-minded project. According to Šusta, Stloukal should have been a keeper of this heritage after the war (chapter VI.). Josef Šusta, under strong pressure due to an accusation of collaboration, decided to leave this world by suicide three weeks after liberation. His last letter to Karel Stloukal was a petition to finish and publish his Memoirs, History of Mankind, and his history of the Czech Lands under Charles IV. But Stloukal didn't have either Šusta's patience and qualities nor the external conditions to finish his teacher's work. The communist coup in 1948 liquidated free scientific thought and only Memoirs was published. Karel Stloukal himself became a second rate historian for the new regime and he was retired in conditions which were similar to Šusta's retirement.

Mgr. Jiří Lach
Katedra politologie a evropských studií FF UP
Křížkovského 12
771 80 Olomouc
Lach@ffnw.upol.cz